

Dragana Antonijević

*Odeljenje za etnologiju i antropologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu*

dantonij@f.bg.ac.rs

Miloš Rašić

Etnografski institut SANU, Beograd

milos.rasic@ei.sanu.ac.rs

Ana Banić Grubišić

*Institut za etnologiju i antropologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu*

agrubisi@f.bg.ac.rs

Šta mladi u Srbiji i dijaspori (ne)znaju o nematerijalnom kulturnom nasleđu Srbije?*

Apstrakt: Članak predstavlja rezultat rada na projektu „Istraživanje poznavanja i očuvanja nematerijalnog kulturnog nasleđa kod omladine u Srbiji i dijaspori“ realizovanog tokom 2019. godine. Imajući u vidu preporuke UNESCO-a da je potrebno edukovati omladinu o značaju kulturnog nasleđa, budući da je ta populacija ključna u procesima njegove dalje održivosti, projekat je osmišljen s namerom da se sprovede informativno i eksplorativno istraživanje o tome koliko mladi u Srbiji i dijaspori poznaju elemente nematerijalnog kulturnog nasleđa zaštićene u Nacionalnom registru NKN Republike Srbije. Tehnikom neprobabilističkog uzorkovanja izabrana je ciljna grupa, a nju je činio prigodan uzorak mladih koji su članovi kulturno-umetničkih društava u Zrenjaninu, Užicu, Kraljevu, Nišu, Baletske škole u Novom Sadu, kao i treća generacija srpskih iseljenika u Beču, Parizu i Kalgariju koji su članovi tamošnjih KUD-ova. Osnovni istraživački instrument činio je upitnik s otvorenim odgovorima, a podaci dobijeni tim putem prošireni su kasnije intervjuima. Prikupljeno je 66 popunjenih upitnika, 33 iz Srbije i 33 iz dijaspore. Analiza odgovora pokazala je da je nivo znanja mladih o NKN na relativno niskom nivou.

Ključne reči: nematerijalno kulturno nasleđe, omladina, Srbija, dijaspora, kulturno-umetnička društva, Nacionalni registar NKN Srbije

* Tekst je rezultat rada na projektu „Istraživanje poznavanja i očuvanja nematerijalnog kulturnog nasleđa kod omladine u Srbiji i dijaspori“ koje je finansiralo Ministarstvo kulture i informisanja RS; a takođe i rezultat rada na projektima „Antropološko proučavanje Srbije – od kulturnog nasleđa do modernog društva“ (br. 177035) i projekta „Multietnicitet, multikulturalnost, migracije – savremeni procesi“ (br. 177027) koje u celosti finansira Ministarstvo za prosvetu, nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

Uloga mladih u očuvanju i prenošenju nematerijalnog kulturnog nasleđa: mogućnosti i ograničenja

Konvencija o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa,¹ usvojena na Generalnoj konferenciji UNESCO-a 17. oktobra 2003. godine u Parizu, istakla je kao svoj osnovni cilj očuvanje nematerijalnog kulturnog nasleđa, podizanje svesti kako o njegovom značaju tako i o međusobnom uvažavanju, obezbeđivanje međunarodne saradnje i pomoći, kao i edukaciju lokalnih grupa, stručnih lica i mladih u cilju obezbeđivanja očuvanja nematerijalnog kulturnog nasleđa (u daljem tekstu NKN). Prema *Konvenciji*, nematerijalno kulturno nasleđe označava prakse, predstave, izraze, znanja, veštine, kao i instrumente, predmete, artefakte i kulturne prostore koji su sa njima povezani – koje zajednice, grupe i pojedinci prepoznaju kao deo svog kulturnog nasleđa (UNESCO 2003 čl. 2.1.). Ono na čemu Konvencija insistira jeste „živa priroda nematerijalnog kulturnog nasleđa“ (Kraus 2011, 12) koje može obuhvatati usmene tradicije i izraze, izvođačke umetnosti, običaje, rituale i svečanosti, znanja i običaje koji se tiču prirode i svemira, veštine vezane za tradicionalne zanate (UNESCO 2003 čl. 2.2.). Pod „očuvanjem“ u Konvenciji se podrazumevaju akcije i mere koje nastoje da obezbede upotrebljivost NKN, uključujući identifikovanje i dokumentovanje elemenata, njihovo očuvanje i zaštitu, zatim promociju, vrednovanje i prenošenje, posebno kroz formalno i neformalno obrazovanje, kao i revitalizaciju različitih aspekata takvog nasleđa (UNESCO 2003 čl. 2.3.).

U osnovi ideje zaštite i očuvanja NKN stoji odavno poznati, (ne)opravdani strah da će se, usled procesa globalizacije, demografskih, tehnoloških i društveno-ekonomskih promena u industrijskim i postindustrijskim društvima zauvek izgubiti i zaboraviti elementi nematerijalnog kulturnog nasleđa. Ta hitnost da se duhovno kulturno nasleđe i tradicija otrgnu od zaborava i nestanka, da se zabeleže, sakupe, mapiraju i arhiviraju, zapravo je prilično stara ideja, vezana za početke i dalji razvoj folkloristike i etnologije još od sredine 19. veka, pa se čini da je proces opisao pun krug od oko sto pedeset godina i doživeo svoju revitalizaciju sa terminološkom promenom (v. Kuutma 2016, 52; Hafstein 2013, 42; Hameršak i Pleše 2013, 7). Kako primećuje Kristina Kuutma, terminološka promena, napuštanjem pređašnjeg naziva „folklor“ ili „narodna/tradicionalna kultura“ zarad novog, navodno univerzalno inkluzivnog termina – „nematerijalno kulturno nasleđe“ – neopterećenog omalovažavajućim konotacijama na inferiornost folkloru ili inferiornost posebnih društvenih grupa, nije donela mnogo i u promeni koncepcije i pristupa budući da se i dalje insistira na popisivanju i pravljenju registara NKN uz imperativ očuvanja pod pritiskom straha od ne-

¹ <https://ich.unesco.org/en/convention>; <http://www.nkns.rs/sites/default/files/documents/konvencija.pdf>

stanka (Kuutma 2012, 24; Kuutma 2016, 52). Deluje da se teži okamenjivanju, kodifikovanju i birokratizovanju tradicijskih praksi i znanja, doduše samo onih odabranih i promovisanih kao vrednih zaštite u nacionalnim i internacionalnim registrima, čime se nematerijalno kulturno nasleđe, po rečima Valdimara Hafstejna „ugrađuje u službenu kulturu kao arhaizam“ (Hafstein 2013, 56).

Treba li čuvati nematerijalno kulturno nasleđe po svaku cenu i može li se ono uspešno očuvati ako se imaju u vidu neminovne promene običaja, socio-ekonomskog i kulturnog konteksta, okolnosti izvedbe/prakse, kao i neželjene nuspojave u procesu zaštite i očuvanja NKN-a (v. Hameršak i Pleše 2013; Hafstein 2015; Hameršak 2016), posebno je pitanje. U tom smislu, Valdimar Hafstejn metaforično kaže da je nematerijalno nasleđe „kulturna bolest“, dok bi zaštita predstavljala dugotrajni tretman „izlečenja“ koji, međutim, ne daje uvek zadovoljavajuće rezultate, a ponekad može i da pogorša stanje „bolesnika“ (Hafstein 2015, 284, 286).

No, UNESCO-ov projekat je nastojao da istakne značaj NKN kao živog fenomena koji mora da nastavi da se aktivno stvara, održava i transformiše (Kraus 2011, 12). Shodno tome, Rodni Herison ističe značaj aktivnog dijaloškog modela nasleđa u kome značajnu ulogu ima međudnos ljudi, objekata, mesta i praksi (Harrison 2013, 229).

U procesu očuvanja NKN-a kao „živog fenomena“ posebna uloga je data mladima budući da se NKN shvata kao svojevrsna poveznica između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti zajednica, te je generacijska transmisija u samoj srži određenja NKN: „ovakvo nematerijalno kulturno nasleđe koje se prenosi sa generacije na generaciju, zajednice i grupe iznova stvaraju, u zavisnosti od njihovog okruženja, njihove interakcije sa prirodom i njihove istorije, pružajući im osećaj identiteta i kontinuiteta i na taj način promovišući poštovanje prema kulturnoj raznolikosti i ljudskoj kreativnosti“ (UNESCO 2003 čl. 2.1.). S tim u vezi, već u samom uvodu Konvencije naglašava se potreba da se „izgradi veća svest, posebno kod mlađih generacija o značaju NKN i njegovog očuvanja“, dok se u delu koji se tiče obrazovanja izričito navodi da je „svaka država ugovornica dužna da svim odgovarajućim sredstvima obezbedi prepoznavanje, poštovanje i vrednovanje NKN u društvu, naročito kroz obrazovne, informativne i programe za podizanje svesti, namenjene javnosti, a naročito mladim ljudima“ (UNESCO 2003 čl.14). Jedan od važnih proklamovanih ciljeva u edukaciji mladih jeste i njihovo profesionalno osposobljavanje i mogućnost zapošljavanja u domenu zaštite NKN kako bi se smanjila nezaposlenost mladih u Evropi (v. Celi and Moore Jr. 2015). Pitanje je, međutim, da li se tako zamišljeno obrazovanje mladih o NKN i njegovoj zaštiti završava na radionicama i prigodnim kursevima ili se ima u vidu visoko obrazovanje na fakultetskim odeljenjima za etnologiju i folkloristiku?!

Na tragu ideje da ključnu ulogu u očuvanju i zaštiti NKN treba da imaju mladi, UNESCO je u saradnji sa EU pokrenuo projekat *2018 Evropska godina*

*kulturnog nasleđa: angažovanje mladih za inkluzivnu i održivu Evropu (2018 European Year of Cultural Heritage: Engaging Youth for an Inclusive and Sustainable Europe*²). Projekat je posvećen podizanju svesti o značaju NKN među decom i omladinom, kao i izradi uputstava o načinima uključivanja elemenata NKN-a u školsko gradivo i različite vannastavne aktivnosti sa ciljem da mladi postanu što bolji zastupnici kulturnog nasleđa svojih zemalja, ali i osposobljeni da primene prakse očuvanja i zaštite. Sličan je bio i projekat *Heritage Hubs*, 2018–2019. godine, takođe vezan za obeležavanje Evropske godine kulturnog nasleđa, koji je na različite interaktivne načine, raznovrsne aktivnosti i međusobne posete sproveo edukaciju omladine iz Finske, Srbije i Španije o sopstvenom i tuđem kulturnom nasleđu³. Kao rezultat projekta nastao je *Priručnik za edukaciju o kulturnom nasleđu / Manual For Cultural Heritage Education* (Nikolić, Nurmi and Andonegui 2019) koji na informativan način nudi praktičan vodič za rad i savete o načinu uključivanja i obrazovanja mladih vezano kako za materijalno tako i nematerijalno kulturno nasleđe.

Imajući u vidu navedene projekte i preporuke Uneska da je potrebno edukovati omladinu o značaju kulturne baštine, opravdano je zapitati se da li i koliko mladi uopšte znaju šta je to nematerijalno kulturno nasleđe i kakav odnos imaju prema tome. Autori nekih evropskih projekata, posvećenih edukaciji mladih, došli su do zaključka da mladi najčešće ne znaju tačno šta je kulturno nasleđe, da je to za njih nešto staro i okoštalo, da sa njim često nemaju nikakvog dodira ili, ako imaju, da nisu dovoljno svesni njegovog značaja i vrednosti, da mnogi ne prave razliku između materijalnog i nematerijalnog nasleđa, da im pojam vremena, artefakata i praksi iz prošlosti koje treba očuvati ne znače isto kao i zaštitarima kulturnog nasleđa, te da su, konačno, marginalizovana društvena grupa koju, iako se računa da će prenositi znanje budućim generacijama, niko ne pita šta njima znači kulturno nasleđe i šta je to što bi oni štitili (Madgin et al. 2016, 2, 5; Nikolić, Nurmi and Andonegui 2019, 74–75).

O projektu poznavanja NKN kod mladih u Srbiji i dijaspori

Polazeći od navedenih saznanja i preporuka UNESCO-a, želeli smo da sprovedemo informativno, preliminarno istraživanje o tome da li i koliko mladi u Srbiji i dijaspori poznaju pojam i značaj nematerijalnog kulturnog nasleđa. Nismo

² <https://ich.unesco.org/en/engaging-youth-for-an-inclusive-and-sustainable-europe-01051>. U ovaj projekat koji se sprovodio u 28 evropskih škola, čija je realizacija započela u januaru 2019. a trebalo je da traje do marta 2020, uključeni su bili mladi uzrasta od 11 do 18 godina, kao i njihovi učitelji.

³ <https://heritagehubs.eu/wp-content/uploads/2020/03/HH-Manual-Ingles-Webrev2.pdf>. Projektom je sa srpske strane rukovodio Urban Development Centre iz Beograda, a bile su uključene škole iz Beograda, Zaječara i Grocke.

imali nikakvu početnu naučnu hipotezu koju bismo dokazivali ili opovrgavali, budući da nismo znali unapred kakvo je i koliko znanje naše omladine o NKN, tim pre što takvih istraživanja i objavljenih podataka u našoj nauci nema. Ipak, sagledavši listu zaštićenih elemenata NKN u Nacionalnom registru Srbije, imali smo izvesne sumnje i pretpostavke o nivou poznavanja tih elemenata kod mladih, o čemu će biti više reči u zaključku rada.

Projekat *Istraživanje poznavanja i očuvanja nematerijalnog kulturnog nasleđa kod omladine u Srbiji i dijaspori* realizovali smo u okviru Etnološko-antropološkog društva Srbije tokom 2019. godine. Želeli smo da saznamo da li znaju da opišu ili objasne pojedine odabrane elemente NKN koji su zaštićeni u Nacionalnom registru nematerijalnog kulturnog nasleđa Republike Srbije⁴.

Metodologija istraživanja

Budući da je bilo nemoguće obuhvatiti celokupnu populaciju mladih, opredelili smo se za *neprobabilističku ili neslučajnu tehniku uzorkovanja* (Taherdoost 2016, 22–23) koja se obično koristi u eksploratornoj fazi kvalitativnih istraživanja. Takva vrsta neslučajnog uzorkovanja podrazumeva da istraživač, na osnovu svog suda i procene, utiče na odabir elemenata uzorka iz osnovnog skupa populacije. Treba istaći da ovaj uzorak ne mora biti reprezentativan jer kada se radi metodom neprobabilističkog uzorkovanja naglasak je na relativno manjim uzorcima i na kvalitativnoj analizi, dok se u odabiru ispitanika prednost smišljeno daje određenoj grupi populacije (Taherdoost 2016, 22). Pritom, bili smo svesni toga da primena uzorka nužno podrazumeva mogućnost prisustva greške, bilo u izboru uzorka, bilo tokom ispitivanja, što se nikada ne može u potpunosti otkloniti. Odabrali smo kombinovanu metodu izbora *prigodnog uzorka (convenience sampling)* zasnovanog na našem *vrednosnom sudu (purposive or judgmental sampling)*, a taj uzorak su činili članovi⁵ iz odabranih kulturno-umetničkih društava u Srbiji i dijaspori sa kojima smo imali već uspostavljene kontakte ili sa kojima smo mogli da ostvarimo saradnju, budući da iz nekih KUD-ova koje smo kontaktirali nismo dobili povratne odgovore.

---

⁴ Republika Srbija je Konvenciju ratifikovala 2010. godine čime su obezbeđeni zakonski uslovi za implementaciju sistema zaštite i očuvanja nematerijalnog kulturnog nasleđa u zemlji (Drača Muntean 2011, 26). Centar za nematerijalno kulturno nasleđe Srbije započeo je sa radom 2012. godine pri Etnografskom muzeju u Beogradu (Lukić Krstanović 2016, 231). Iste godine formiran je i Nacionalni registar nematerijalnog kulturnog nasleđa čime je započeto sistematsko i organizovano upisivanje elemenata koji predstavljaju deo živog kulturnog nasleđa Srbije (Filipović 2018, 5). Lista elemenata nematerijalnog kulturnog nasleđa Republike Srbije dostupna je na sledećoj internet stranici: <http://www.nkns.rs/cyr/elementi-nkns>.

⁵ Raspon godina rođenja naših ispitanika kretao se između 1996. i 2004. godine, s izuzetkom tri ispitanika koji su bili rođeni početkom 90ih.

Prigodan uzorak su, stoga, činili članovi kulturno-umetničkih društava iz Srbije: KC „Svetozar Marković“, Zrenjanin; KUD „Sevojno“, Užice; KUD „Riznica“, Kraljevo; AKUD „Oro“, Niš i Baletska škola u Novom Sadu, Odsek za narodnu igru. Iz dijaspore učestvovali su: KC „Stevan Mokranjac“, Beč (Austrija), KUD „Jedinstvo“, Beč (Austrija), KUD „Frula“, Kalgari (Kanada) i KUD „Biseri“, Pariz (Francuska).

Na osnovu prethodnog iskustva rada sa članovima KUD-ova u zemlji i inostranstvu⁶, prepostavili smo da bi oni mogli imati nešto veće znanje o NKN od šire omladinske populacije, s obzirom na to da su kroz svoj angažman u folklornim sekcijama u većem dodiru s nekim elementima nematerijalnog kulturnog nasleđa (nošnja, muzika, igre, pesme, instrumenti). U dijaspori problem percepcije i upotrebe kulturnog nasleđa postaje još važnija tema, naročito među pripadnicima treće i četvrte generacije naših iseljenika koji su rođeni i socijalizovani u inostranstvu. Rad nacionalnih klubova u inostranstvu veoma je razvijen, uključujući danas u svoje aktivno članstvo potomke naših iseljenika, vršeći uticaj na njihovu etničku svest i kulturni identitet, a takođe i pomažući u tome da mlađe generacije ostanu u kontaktu sa srpskim jezikom (v. Rašić 2017)⁷. Svojim aktivnostima u klubovima, oni pokazuju interesovanje za kulturu svojih predaka, tragajući tako za svojim korenima. Upravo je stoga važno da se među tim generacijama istraže i dokumentuju načini na koje oni poznaju i percipiraju elemente nematerijalnog kulturnog nasleđa zemlje porekla. Paralelno s tim, bilo nam je važno da ustanovimo koliko je znanje među članovima KUD-ova u Srbiji, da uporedimo nalaze i u nekoj od narednih faza istraživanja predložimo oblike edukacije mladih o elementima NKN, oslanjajući se takođe i na već pomenuti *Priručnik za edukaciju o kulturnom nasleđu*.

⁶ S članovima i rukovodiocima kulturno-umetničkih društava u Srbiji i dijaspori ranije smo radili kroz sledeće projekte Etnološko-antropološkog društva Srbije: „Istraživanje rada kulturno-prosvetnih udruženja Srba u Beču na očuvanju kulturnog identiteta“ (2016. godine, finansijer Ministarstvo spoljnih poslova RS – Uprava za saradnju s dijasporom i Srbima u regionu); „Nematerijalno kulturno nasleđe u kulturno-umetničkim društvima i kulturno-prosvetnim udruženjima u Srbiji i dijaspori – edukacija i prezentacija“ (2017. godine, finansijer Ministarstvo kulture i informisanja RS); „Odnos prema identitetu: istraživanje statusa treće i četvrte generacije srpskih migranata u Beču“ (2019. godine, finansijer Ministarstvo spoljnih poslova RS – Uprava za saradnju s dijasporom i Srbima u regionu). Delimični nastavak ovog istraživanja realizovaće se 2020. godine kroz projekat EADS „Aspekti integracije treće i četvrte generacije migranata u Austriji“ koji finansira Uprava za saradnju s dijasporom i Srbima u regionu.

⁷ Rad klubova migranata iz bivše Jugoslavije danas se odvija „na osnovama politike iskazivanja nacionalnog identiteta, a kao glavni cilj delovanja klubova rukovodioci ističu očuvanje tradicije i identiteta poimajući ih esencijalistički, kao zatvorene kategorije koje treba čuvati i prezentovati“ (Rašić 2017, 698).

Da bismo sproveli istraživanje odabrali smo kao osnovni instrument *upitnik s otvorenim odgovorima*⁸, odnosno formu *upitnika za samostalno popunjavanje* (Bernard 2006, 252), koje smo prilagodili kvalitativnom pristupu (v. Vučinić-Nešković 2013, 179). Prednost takvog upitnika sastoji u nekoliko faktora: a) dobijanje neposrednijih, kvalitativnih podataka; b) sloboda ispitanika u formulisanju odgovora; c) mogućnost dobijanja veće količine podataka; d) postavljanje složenijih i brojnijih pitanja koja je moguće meriti raznim tehnikama; e) kad je važno izmeriti značaj neke teme za ispitanika; f) kada postoji više mogućih odgovora; g) prednost dolazi do izražaja posebno kada se ispitivanje izvodi na širem geografskom području, što je bio slučaj s našim projektom; h) prednost se ogledala u tome što smo uspjeli da za relativno kratak vremenski period obezbedimo veliki broj odgovora iz različitih gradova i država; i) prednost je bila i u ekonomskom smislu, budući da smo upitnike prikupili bez većih novčanih troškova.

S druge strane, bili smo svesni i nedostataka takve metode: a) svaki odgovor na otvorena pitanja predstavlja specifičnu građu koju nije lako uopštiti niti statistički kategorisati; b) iscrpnost odgovora zavisi od znanja i raspoloženja ispitanika, kao i njihove spremnosti da odgovaraju; c) ispitanici mogu koristiti različite kriterijume za odgovore; d) odgovori mogu biti uži ili širi od očekivanog; e) oduzimanje dosta vremena kod kodiranja, skaliranja ili tabeliranja odgovora; f) mana ovog pristupa je bila i ta što nismo imali mogućnost da ispitanicima tokom samog popunjavanja upitnika postavljamo dodatna pitanja.

S obzirom na to da svaki metod ispitivanja ima svoje dobre i loše strane, da bismo dobili odgovore na pitanja o poznavanju elemenata nematerijalnog kulturnog nasleđa smatrali smo da je pisani upitnik s otvorenim odgovorima u datoj situaciji bio najbolji pristup. Nekih konkretnih problema i ograničenja smo postali svesniji tek nakon dobijanja odgovora i uočavanja izvesnih propusta, o čemu će biti više reči u diskusiji rezultata.

U svakom KUD-u smo imali po jednog ključnog sagovornika i pomagača prilikom angažovanja ispitanika iz folklornih sekcija radi popunjavanja upitnika, a to su uglavnom bili umetnički rukovodioci izvođačkih ansambala koji su preuzimali popunjene ankete, skenirali ih i vraćali nam na dalju obradu.⁹

---

⁸ Izvor informacije o prednostima i manama upitnika s otvorenim odgovorima: v. Milić 1965, 413, 435–437; kao i predavanje prof. dr Mire Kačar, dostupno na: <https://www.bpa.edu.rs/FileDownload?filename=b3edb4a2-0975-4bc3-8109-380239cff414.pdf&originalName=10001.pdf>. Milić u svojoj studiji ima obimnu raspravu o tome da li se kvalitetniji rezultati dobijaju upitnikom koji nudi zatvorena ili onim koji ima otvorena pitanja (Milić 1965, 408–417).

⁹ Ovom prilikom se zahvaljujemo profesorima i umetničkim rukovodiocima koji su nam bili posrednici u pribavljanju upitnika: Mirjani Raić Tepić iz Baletske škole u Novom Sadu; Miloradu Runji iz SKC-a „Mokranjac“, Beč; Borisu Stojkoviću iz KUD-a „Jedinstvo, Beč; Bojanu Rajliću iz KUD-a „Frula“, Kalgari; Ognjenu Markoviću iz KUD-a „Biseri“, Pariz; Neveni Delić iz KUD-a „Sevojno“, Užice; Aleksi Šerbuli iz

Elementi upitnika

Upitnici su bili sastavljeni na srpskom jeziku na kome su bili i svi odgovori, osim dva odgovora iz Kalgarija koji su bili na engleskom jeziku. Naše iskustvo rada s migrantima u Beču pokazalo je da je velika većina pripadnika treće i četvrte generacije u dijaspori bilingvalna, da odlično razumeju i uglavnom sasvim dobro govore srpski jezik, stoga smo smatrali da je ispravno poslati upitnike na našem i njihovom maternjem jeziku. Jezička kompetentnost potomaka naših iseljenika u velikoj meri zavisi od faktora iz okruženja: od toga koliko njihovi roditelji insistiraju na poznavanju maternjeg jezika, da li u stranoj zemlji žive u brojnom okruženju svojih sunarodnika gde na svakodnevnom nivou mogu da komuniciraju na jeziku svog etničkog porekla; da li učestvuju u aktivnostima kulturno-umetničkih klubova zasnovanih na etničkoj osnovi i slično. U situaciji da ponešto nisu dobro razumeli u pomoć su priskakali saradnici-pomagači iz KUD-ova koji su im pružali neka dodatna objašnjenja.

Na početku upitnika nalazilo se tekstualno upoznavanje s pojmom „nematerijalno kulturno nasleđe“, njegovim značajem za opštečovečansku kulturnu baštinu, kao i podatak o Uneskovoj Konvenciji o nematerijalnom kulturnom nasleđu i Registru NKN čovečanstva donetih 2003. godine, kao i obaveštenje o postojanju Nacionalnog registra NKN Srbije na kome se trenutno nalazi 49 zaštićenih elemenata.¹⁰ U uvodnom delu od ispitanika smo tražili da upišu svoje ime i prezime, mesto i godinu rođenja, ime kulturno-umetničkog društva čiji su članovi, te razlog za učlanjivanje u KUD.

Upitnik se sastojao iz tri dela. Prvi deo upitnika činilo je jedno pitanje zatvorenog tipa gde je trebalo tačno zaokružiti tri elementa sa nacionalne liste Srbije koji su ušli na Uneskovu Reprezentativnu listu nematerijalnog kulturnog nasleđa čovečanstva, a to su: *porodična slava*¹¹, *kolo*¹² i *pevanje uz gusle*¹³. Ispitanicima smo ponudili šest elemenata NKN-a i naveli da treba da zaokruže tri

---

SKC-a „Svetozar Marković“, Zrenjanin; Igoru Gudiću iz KUD-a „Riznica“, Kraljevo i Milanu Ristiću iz AKUD-a „Oro“, Niš.

¹⁰ Verovatno bi bilo zanimljivo saznati odgovore na to kako oni razumeju pojam „kulturno nasleđe“, ali smo posle izvesnog razmišljanja odustali od tog pitanja i odlučili da im sami damo osnovnu definiciju NKN i na taj način olakšamo odgovaranje na upitnik.

¹¹ „Porodična slava“ je upisana na Uneskovu Reprezentativnu listu nematerijalnog kulturnog nasleđa čovečanstva u novembru 2014. godine. Videti: <http://www.nkns.rs/cyr/slava-na-uneskovoj-reprezentativnoj-listi-nematerijalnog-kulturnog-nasledja-chovechanstva>.

¹² „Kolo, tradicionalna narodna igra“ upisano je na Uneskovu Reprezentativnu listu nematerijalnog kulturnog nasleđa čovečanstva u decembru 2017. godine. Videti: <http://nkns.rs/cyr/kolo-na-uneskovoj-reprezentativnoj-listi-nematerijalnog-kulturnog-nasledja>

¹³ „Pevanje uz gusle“ upisano je na Uneskovu Reprezentativnu listu nematerijalnog kulturnog nasleđa čovečanstva u novembru 2018. godine. Videti: <http://nkns.rs/cyr/pevanje-uz-gusle-na-uneskovoj-reprezentativnoj-listi-nematerijalnog-kulturnog-nasledja>

za koja misle ili znaju da se nalaze na Uneskovoj Reprezentativnoj listi NKN čovečanstva. Ponuđeni elementi u tom prvom delu ankete bili su: *kolo*, *pirotsko ćilimarstvo*, *sviranje/pevanje uz gusle*, *porodična/krsna slava*, *znanja i veštine pravljenja kajmaka* i *sviranje u frulu*.

Za drugi deo upitnika odabrali smo ukupno deset različitih elemenata s nacionalne liste NKN-a Srbije, a ispitanici su imali više prostora kako bi u formi opširnijih odgovora mogli da napišu sve ono što znaju o ponuđenim elementima – da ukratko objasne šta je taj element, koje su njegove specifičnosti, za koji kraj je dati element karakterističan, na koji način se izrađuje ukoliko je u pitanju bio proces proizvodnje određene hrane ili pića, da li taj element proizvodi/upotrebljava određena grupa ljudi, da li oni znaju da izvode/proizvode taj element, od koga su to naučili itd.

Trudili smo se da sa Nacionalne liste odaberemo one elemente za koje smo pretpostavili da bi ispitanici iz KUD-ova mogli imati veće znanje bilo zato što su kroz svoj folklorni angažman mogli biti upoznati s njima, poput kola u tri, kola rumenka ili posebnih tehnika pevanja, dok smo s druge strane ponudili elemente za koje smo mislili da bi mogli da ih poznaju na osnovu tradicije iz svojih regionalnih i lokalnih sredina (npr. vertep, vranjska gradska pesma, erski humor) ili pak kroz porodičnu tradiciju, usmeno prenošenje ili posmatranje s učestvovanjem (npr. pečenje rakije šljivovice, spravljanje kajmaka, kuvanje belmuža).

Osam zadatih elemenata je bilo nepromenljivo u svim upitnicima, a to su bili: *kolo u tri*, *rumenka*, *pevanje i sviranje uz gusle*, *groktalica*, *ojkača*, *pevanje izvika*, *kosovski vez* i *pečenje rakije šljivovice*. Preostala dva elementa menjali smo u zavisnosti od lokalnog konteksta, konkretno, u upitnicima koje smo slali u Vojvodinu nalazili su se elementi poput *cipovke* i *vertepa*, koji su karakteristični za te prostore, u upitnicima za Niš umesto pomenutih elemenata stavljali smo *vranjsku gradsku pesmu* i *spravljanje kajmaka*, dok smo u upitnicima za Užice i Kraljevo postavili pitanja o *erskom humoru* i *znanju i veštini spravljanja kajmaka*. U upitnicima koje smo slali u Beč promenljivi deo pitanja odnosio se na dve vrste jela: *belmuž* i *kuvanje žmara*, budući da velika većina članova tih KUD-ova potiče iz istočne i severoistočne Srbije gde se tradicionalno spremaju ta jela.

Treći deo upitnika je takođe bio otvorenog tipa i tu smo od ispitanika očekivali da napišu svoje predloge elemenata iz kulturne baštine Srbije za koje oni smatraju da su vredni zaštite i upisivanja na Nacionalnu listu NKN Srbije. Naime, imali smo ukupno četiri polja za popunjavanje, a ispitanici su davali predloge koje konkretne narodne igre, rituale/običaje/verovanja, stare zanate ili narodna znanja, te koje tradicionalne muzičke instrumente vredi zaštititi.

Istraživanja uz pomoć upitnika koja smo sprovedi s pomenutom ciljnom grupom poslužila su nam i kao baza za formiranje klasičnog kvalitativnog istraživanja – polustrukturiranog dubinskog intervjua. Naknadne razgovore smo obavili sa dvadesetak ispitanika. Kako je ovaj rad zasnovan na rezultatima anketnog istraživanja, odgovori dobijeni intervjuom poslužiće za neka naredna promišljanja.

Imajući na umu formu upitnika, bilo je potrebno da na što objektivniji način klasifikujemo odgovore i napravimo sistem vrednovanja. Stoga smo prvo odlučili da *skaliramo* odgovore na tačne (+), netačne (-) i polutačne (0). Kao tačne uzimali smo odgovore u kojima je pojava bila tačno definisana ili objašnjena, a da su pritom dati ispravni odgovori na većinu ili sva potpitanja. Netačni odgovori su oni u kojima su ispitanici odgovarali sa „ne znam“, dat je netačan odgovor ili ostavljeno prazno polje za odgovor. Kod treće kategorije odgovora, polutačnih ili nepotpunih, nastojali smo da se rukovodimo odlukom da u tu kategoriju svrstamo sve one koji su makar na jedno potpitanje odgovorili tačno, dok bi na druga potpitanja u okviru istog pitanja odgovorili netačno ili ne bi uopšte odgovorili.

Nakon što smo odredili sistem vrednovanja odgovora, primenili smo kvantifikaciju na drugi deo upitnika gde su svi ispitanici imali istih 8 pitanja. Kako bi se sprovela što objektivnija analiza, odlučili smo da grupišemo pojedinačna pitanja i analiziramo odgovore na njih. Na taj način smo mogli da kvantifikujemo ukupno znanje i da ga tabelarno predstavimo: znanje po pitanju, znanje po grupi (Srbija, dijaspora) i ukupno znanje svih ispitanika. U tom smislu, pored apsolutnih vrednosti mogli smo i procentualno da izrazimo vrednosti ukupnog znanja. Posledično, samom kvantifikacijom znanja mogli smo da pristupimo kvalitativnoj i komparativnoj analizi.

Diskusija rezultata istraživanja

Dobili smo ukupno 66 popunjenih upitnika – 33 iz Srbije i 33 iz dijaspore, a odgovori su pokazali da je nivo znanja ispitivanih mladih o nematerijalnom kulturnom nasleđu na niskom nivou.

U prvom delu ankete, u kome smo postavili pitanje zatvorenog tipa, gde je trebalo zaokružiti 3 od ponuđenih 6 elemenata za koje misle ili znaju da su upisani u Uneskov Registar NKN čovečanstva, odgovori su ovako izgledali:

Tabela 1. Odgovori na pitanje zatvorenog tipa

	Srbija	Dijaspora		
br ispitanih	33	33	Ukupno od 66	proc
Tacno + sva 3	12	10	22	33,33
Netacno -	21	23	44	66,67
kolo	28	33		
gusle	12	19		
slava	16	18		

Samo je trećina svih ispitanih (22) tačno zaokružila sva tri elementa (kolo, pevanje uz gusle i porodična slava). Budući da su ostali zaokruživali različite kombinacije ponuđenih elemenata, treba samo istaći da je, pojedinačno posmatrano, najviše tačnih pogodaka bilo za kolo (28 u Srbiji, 33 u dijaspori).

Što se tiče drugog dela upitnika, gde su bila postavljena pitanja s otvorenim odgovorima, situacija je bila mnogo složenija. Odgovori su većinom bili šturi i kratki. Rasel Bernard ovu pojavu smatra uobičajenom ukoliko se ispitanicima šalju upitnici da ih sami popunjavaju, navodeći pritom da se tada najčešće dobija svega 20% do 30% od ukupnog kapaciteta mogućih odgovora. Uprkos tome, pomenuti autor smatra da su ipak i takvi odgovori relevantni za iznošenje određenih zaključaka (Bernard 2006, 260), što i rezultati našeg istraživanja potvrđuju. S tim u vezi je unapred spoznata mana upitnika s otvorenim pitanjima da se mogu dobiti uži odgovori od očekivanog. Takođe, treba uzeti u obzir uticaj situacije i okoline u trenutku odgovaranja na upitnik (npr. u KUD-u ili kod kuće), upliv međusobnog dogovaranja pa i prepisivanja odgovora, kao i spremnost za davanje odgovora koja zavisi od raspoloženja ispitanika, što su sve faktori kojih smo bili svesni ali na koje nismo mogli da utičemo niti ih kontrolišemo. Kada su u pitanju mladi iz dijaspore, uzeli smo u obzir moguću ograničenu sposobnost artikulisanog dužeg pisanog odgovora na srpskom jeziku.

Na mnoga pitanja smo dobijali odgovore „ne znam“ ili „čuo / čula sam za to“ bez daljih objašnjenja ili bi polja za upis odgovora ostala prazna. Takođe, budući da smo uz osnovna pitanja ponudili i potpitanja da bismo im omogućili veći dijapazon mogućih odgovora, ispostavilo se da smo uglavnom dobijali nepotpune odgovore, što znači da bi odgovorili samo na deo postavljenih pitanja. Na osnovu toga može se, eventualno, zaključiti da upitnik sa više potpitanja možda nije bio najbolje rešenje, uprkos našim pretpostavkama da bi ih to podstaklo na iscrpnije odgovore. Postali smo svesni toga da se iscrpniji odgovori, u ovom slučaju, mogu dobiti samo kroz direktan razgovor i intervju, što se i pokazalo u daljem toku istraživanja kada smo razgovarali sa dvadesetak sagovornika.

Kao **tačne** uzimali smo, na primer, sledeće odgovore:

a) KOLO U TRI¹⁴: da li si čuo/čula za tip igre kolo u tri? Da li znaš kako izgleda igrački obrazac ovog kola – opiši ga? Da li znaš za koje krajeve Srbije je karakteristično ovo kolo? Da li znaš da igraš ovo kolo? Od koga i u kojoj prilici si učio? Da li igraš ovo kolo u svakodnevnom prilikama ili samo u KUD-u?

Odgovor: Čuo sam. Šumadija. Desno 2 koraka, 3 u mestu, levo 2 koraka, 3 u mestu. Znam da odigram. Od mog umetničkog rukovodioca u KUD-u u kom sam počeo da igram. Igram i van KUD-a, ali ne svakodnevno (V.T. 2001, M, Zrenjanin)¹⁵

¹⁴ Vidi: <http://www.nkns.rs/cyr/popis-nkns/kolo-kolo-u-tri-kolo-u-shest>

¹⁵ Objasnjeno informacija o ispitanicima datih u zagradi: V.T su inicijali ispitanika, 2001 je godina rođenja, M je oznaka pola, i Zrenjanin je ime grada odakle smo dobili odgovor.

Odgovor: Žikino kolo, Moravac, centralna Srbija; 2 koraka u desno, 3 u mestu, 2 levo; Da; Od Milorada Runje; Da (M.U. 1994, M, Beč)

b) PEVANJE IZVIKA¹⁶: za koji kraj je karakteristično, kako se izvodi, da li znaš neke pesme izvika – navedi, da li znaš da pevaš izvika i od koga si učio?

Odgovor: Karakteristično je za jugozapadnu Srbiju (Užički kraj, Požeška kotlina, oblasti uz Drinu, okolina Arilja i Ivanjice, Nova Varoš, Prijepolje, Priboj); peva se u paru, pevači treba da imaju snažne glasove, specifičnu vokalnu boju, sposobnost dugog zadržavanja daha. Bolovala mala rane; ne znam da pevam iz vika, ali sam slušala takve pesme (N.B. 2002, Ž, Novi Sad)

Odgovor: Zapadna Srbija i dvoglasno pevanje delom u istočnoj Bosni; Znam pesmu „Bez izvora nema vode“; ne znam da pevam (T.T. 2002, Ž, Beč), pri čemu deo odgovora „ne znam da pevam“ nismo vrednovali jer smo samo želeli da ustanovimo da li neko od njih zna da peva na taj način ili ne.

c) ZNANJE I VEŠTINE PRAVLJENJA CIPOVKE¹⁷: kako se pravi, ko pravi, u čemu se pravi, u kojim prilikama se jede?

Odgovor: Cipovka je pogača za koju kažu da se “smeje na mesec”. Sastojci: belo brašno, voda, so i kvasac i možda malo šećera. Kada se umesi na kraju se zaseče odozgo. Nekad se pekla u zidanim pećima, sa velikim otvorom, a lopte testa se stavljaju na cigle. Cipovka se mesila jednom nedeljno i trebala je da traje celu nedelju (S.J. 2000, Ž, Zrenjanin)

Odgovor: Sastojci su brašno, voda, so i kvasac. Morala je tri puta da se premesi i dva puta da uskisne. Prave je domaćice. Pravi se u drvenim posudama, koritima. Jede se u svakodnevnm prilikama. To je tradicionalni banatski hleb (M.A. 1999, M, Zrenjanin).

d) SVIRANJE I PEVANJE UZ GUSLE¹⁸: koliko žica ima, koja vrsta pesme se na njemu izvodi, ko svira u gusle – muškarci ili i žene, kakav je društveni značaj pevanja uz gusle?

Odgovor: Gusle imaju jednu žicu. Izvode se istorijske pesme. Gusle sviraju muškarci. Značaj očuvanja istorije i nacionalnog identiteta (P.F. 1996, M, Kraljevo)

Odgovor: Ima jednu žicu, sviraju muškarci, guslari su narodni pevači i opevali su događaje iz istorije (K.D. 2002, Ž, Beč)

Kada je reč o **netačnim odgovorima**, kojih je najviše bilo iz dijaspore – 54,55%, a iz Srbije 39,39%, smatrali smo da bi bilo previše komplikovano da

¹⁶ Vidi: <http://www.nkns.rs/cyr/popis-nkns/pevanje-iz-vika>

¹⁷ Vidi: <http://www.nkns.rs/cyr/popis-nkns/cipovka-znanje-i-umetshe-pripremanja-tradicionalnog-hleba-u-vojvodini>

¹⁸ Vidi: <http://www.nkns.rs/cyr/popis-nkns/pevanje-uz-gusle>

brojčano i tabelarno prikažemo posebno svaku od tri potkategorije koje smo izdvojili iz odgovora budući da, u suštini, sve tri potkategorije pokazuju neznanje o dotičnom elementu NKN, poput sledećih primera:

- a) datog ali netačnog odgovora: gusle imaju 62 žice (Đ.M. 1997, M, Beč); kolo u tri se igra četiri na desno pa dva levo, dva desno isto to se ponovi u levu stranu (M.D. 1997, M, Niš),
- b) odgovori „ne znam“, „nikad čuo/čula“ ili „čuo/čula ali ne znam ništa o tome“, npr. za „rumenku“: I've heard of it, dance it, but know nothing about it. Learned in SKD „Frula“ (K.F. 1999, Ž, Kalgari); Ne znam, ali čula sam, ne znam, naučila sam u KUDu (S. J. 2000, Ž, Pariz)
- c) prazno polje

Nepotpunih ili polutačnih odgovora je bilo najviše iz Srbije – 48,44%, kao na primer u ovim slučajevima:

a) KOLO U TRI: Da, čuo sam. Karakteristično je za Pomoravlje/centralnu Srbiju. Znam da igram, naučio sam od mame i tate na nekom slavlju. Koristi se u svakodnevnom prilikama, i u KUD-u takođe igramo kolo u tri (U.S. 2004. M, Niš) (bez opisa igračkog obrasca koji je karakterističan i po čemu je kolo dobilo ime);

b) CIPOVKA: mesi se testo i peče se, žene, u tepsiji, svakodnevno (D.Č. 2002, Ž, Novi Sad) (opšti odgovor bez karakterističnih naznaka zbog čega bi cipovka bila drugačija od bilo kog drugog hleba, poput toga da je to veliki i težak hleb, da je imala zarez po sredini, da se pekla jednom nedeljno i morala da ostane sveža i sl.);

c) PEVANJE IZVIKA: Užice, Nova Varoš, Zlatibor; „Čuvam ovce i sedim u ladu“ (B.J. 1992, Ž, Kraljevo) (data je samo geografska oblast gde je pevanje zastupljeno i naziv jedne pesme bez opisa šta je posebno u toj tehnici pevanja).

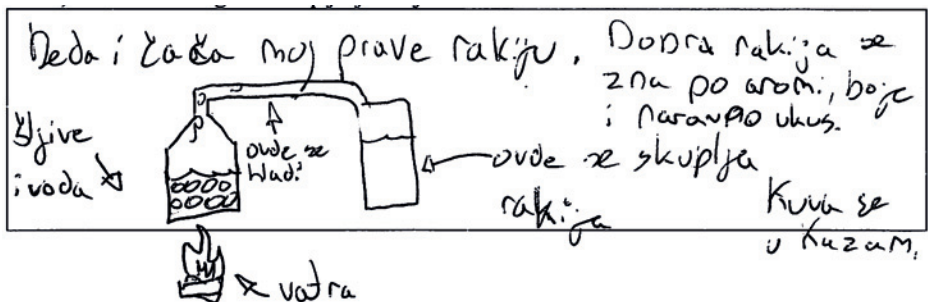
Tabelarni brojčani prikaz odgovora na 8 skaliranih (+,-,0) zajedničkih pitanja, po 33 ispitanika, što iznosi ukupno 264 pitanja po „regiji“ (Srbija i Dijaspورا) u drugoj celini upitnika izgleda ovako:

Tabela 2. Odgovori na 8 zajedničkih pitanja u drugom delu upitnika

Pitanje, 264 po grupi	Srbija			Dijaspora		
	+	-	0	+	-	0
33 ispitanika po pitanju			0			0
Kolo u 3	4	11	18	4	14	15
Rumenka	6	10	17	5	16	12
Pevanje izvika	4	12	17	1	19	13
Groktalica	2	27	4	0	24	9
Ojkača	2	17	14	1	16	16
Pečenje rakije	9	4	20	9	9	15
Pevanje uz gusle	5	2	26	6	16	11
Kosovski vez	0	21	12	0	30	3
Ukupno odgovora	32	104	128	26	144	94
Procenat odgovora	12,12	39,39	48,48	9,85	54,55	35,61

Iz priložene tabele može se videti da je, komparativno posmatrano, iz Srbije bilo nešto malo više tačnih odgovora – 32 ili 12,12% nego u odgovorima iz dijaspore – 26 ili 9,85%. Na ukupnom zbiru svih pitanja iz Srbije i iz dijaspore (528 pitanja) tačnih odgovora je bilo 58 ili 10,98%. Generalno posmatrano poznavanje odabranih elemenata NKN je očigledno veoma nisko što pokazuje i broj netačnih odgovora kojih je u ukupnom zbiru bilo 248 ili 46,96%.

Na nivou pojedinačnih pitanja, najviše potpuno tačnih, a često i opširnijih odgovora, dobili smo na pitanje o *pečenju rakije šljivovice*, po 9 iz Srbije i dijaspore, a ako bi se tome dodao i broj polutačnih odgovora, njihov zbir bi ubedljivo pokazao najveći stepen poznavanja (ukupno 29 iz Srbije i 24 iz dijaspore). Jedan ispitanik iz Kalgarija (A.Ć. 2000, M, Kalgari) u polju za odgovor je, štaviše, nacrtao izgled lampeka i proces proizvodnje rakije (kao na slici dole), pa se može zaključiti, da se našalimo, da je rakija šljivovica najpoznatije srpsko kulturno dobro.

Ono što nas je posebno iznenadilo jeste da mnogi članovi KUD-ova nisu umeli da tačno opišu osnovni obrazac koraka „kola u tri“ poznatog, između

ostalog, i kao moravac ili Žikino kolo, kao ni kola „rumenka“, iako su u odgovorima navodili da su to naučili u KUD-ovima i da igraju ta kola, stoga smo takve odgovore svrstavali u nepotpune ili čak netačne.

U ovom uzorku, nadalje, pokazalo se da su i u Srbiji i u dijaspori pojmovi o kojima se skoro ništa ne zna „groktalica“¹⁹ (Srbija 27, dijaspora 24 negativna odgovora) i „kosovski vez“²⁰ (Srbija 21, dijaspora 30). Najzad, među polutačnim odgovorima najviše je u Srbiji bilo o „pevanju uz gusle“ (26) – obično su promašivali u broju žica na instrumentu, ali su mahom znali da najčešće pevaju muškarci i da se radi o epskim pesmama u kojima su opevani različiti istorijski događaji. Što se dijaspore tiče, skoro da je jednak broj polutačnih odgovora na pitanja o „kolu u tri“ (15), „ojkači“²¹ (16) i „pečenju rakije“ (15).

Deo upitnika sa po 2 varijabilna pitanja nismo kvantifikovali, a namera nam je bila da dođemo do kvalitativnih podataka o tome da li i koliko poznaju neke NKN elemente sa Nacionalnog registra koji se praktikuju u regiji koja im je bliska po rođenju/poreklu i/ili mestu življenja. Za ispitanike u Vojvodini (17) izabrali smo dva pitanja: „pravljenje cipovke“²² i „vertep“²³. Skoro polovina je

¹⁹ Veština izvođenja *groktalica*, odnosno *rozgalica*, *potresalica*, podrazumeva specifičan način pevanja uz potresanje glasa koji se zvučno zapaža kao izrazitiji vibrato. Groktalice se pevaju jednoglasno – solistički ili u grupi od nekoliko izvođača istog pola. Grupno izvođenje groktalica podrazumeva dvoje solista od kojih jedan započinje pesmu, poziva, a drugi nastavlja i grokti uz pratnju grupe koja obično peva kontinuiranu bordunsku pratnju. „Groktanje“ se interpretira na dugom i otegnutom slogu OJ. Izvođenje groktalica, kao deo izvođačkih umetnosti i usmenih tradicija, čuvaju lokalne zajednice srpskog stanovništva koje su naselile Vojvodinu i okolinu Beograda iz dinarskih oblasti. Videti više na: <http://www.nkns.rs/cyr/popis-nkns/groktalica>

²⁰ Visoko razvijen, stilizovan dekorativni vez izveden na tradicionalnoj odeći srpskog naroda, posebno na ženskim košuljama. Kombinacija platna korišćenog za izradu košulja (najčešće konoplano, ali i laneno, pamučno), dominantna crvena boja veza izvedena uz korišćenje različitih materijala (vuna, metalna nit, žuta ili bela srma, šljokice). Nalazi se na odeći i tekstilnom pokućstvu srpskog naroda na Kosovu i Metohiji, centralnoj Srbiji i Vojvodini. Videti više na: <http://www.nkns.rs/cyr/popis-nkns/kosovski-vez>

²¹ *Ojkača* je izvorna krajiška pesma koja se izvodi *a cappella* ili uz pratnju nekog narodnog instrumenta (najčešće tamburica a ređe diple, dvojnice). Specifičnost ovog načina pevanja je otegnuti uzvik odnosno slog „oj“, „aoj“ i „joj“, po čemu se i najčešće naziva ojkanje. Pesmu izvodi grupa pevača, gde jedan vodi pesmu i peva prvi glas, dok ostali prate, odnosno basiraju i na taj način stvaraju melodiju. Grupa koja izvodi pesmu može biti muška, ženska ili u retkim slučajevima mešovita. Ojkača je danas izuzetno rasprostranjena u oblastima u kojima je naseljeno krajiško stanovništvo, pre svega Vojvodina i u području Beograda. Videti više na: <http://www.nkns.rs/cyr/popis-nkns/ojkacha>

²² Posebna vrsta hleba. Vidi: <http://www.nkns.rs/cyr/popis-nkns/cipovka-znanje-i-umetshe-pripremanja-tradicionalnog-hleba-u-vojvodini>.

²³ Obredna povorka koja ide za vreme božićnih praznika. Vidi: <http://www.nkns.rs/cyr/popis-nkns/vertep>

znala nešto da napiše o vertepu (8), a o cipovki je bilo 11 tačnih odgovora. Ispitanici u Užicu, Kraljevu i Nišu (16) trebalo je da odgovore na pitanje o „znanju i veštini pravljenja kajmaka“²⁴ na koje smo dobili 13 tačnih odgovora. U Kraljevu i Užicu smo postavili pitanje o „erskom humoru“²⁵ na koje smo dobili samo 5 nepotpunih odgovora. Ispitanike u Nišu (5) smo posebno pitali o karakteristikama „vranjske gradske pesme“²⁶ o kojoj su uglavnom svi znali da tačno navedu nazive pesama i da znaju da ih pevaju ali ništa više od toga.

Ispitanicima iz dijaspore postavili smo varijabilna pitanja o pravljenju dve vrste jela – o „belmužu“²⁷ i „kuvanju žmara“²⁸. Od ukupno 33 ispitanika, 19 je odgovorilo tačno o belmužu, a 14 o kuvanju žmara. Međutim, moramo priznati da smo kasnije uočili naš propust u slanju upitnika ispitanicima iz dijaspore. Naime, isprva smo mislili da ćemo raditi samo s ispitanicima iz Beča od kojih većina čini potomke iseljenika iz istočne i severoistočne Srbije gde se spremaju ova jela. No, kako su interesovanje za naš upitnik pokazali i klubovi iz Pariza i Kalgarija, poslali smo im identičan upitnik za dijasporu ne razmišljajući o tome da tamošnji iseljenici dolaze iz različitih krajeva Srbije i bivše Jugoslavije zbog čega ne moraju ništa znati o belmužu i pravljenju žmara. Stoga broj negativnih odgovora na ova dva pitanja treba uzeti s rezervom, uz svest o pomenutom propustu da su varijabilna pitanja za ispitanike iz Pariza i Kalgarija trebalo da budu drugačija.

Konačno, kroz treći deo upitnika u kvalitativnom smislu smo došli do zanimljivih spoznaja. U četiri kategorije – 1) narodne igre, 2) rituali/običaji/verovanja, 3) narodni zanati ili veštine, 4) narodni instrumenti – davali su slobodno svoje predloge o tome šta bi, po njihovom mišljenju, bilo vredno zaštititi i uvrstiti u Nacionalni registar NKN Srbije. Uopšteno govoreći, odgovori koji su stigli mahom predstavljaju nasumične odabire pojedinačnih igara, rituala, zanata i instrumenata. Ni u jednoj anketi nije bilo ponuđeno šire obrazloženje zašto je potrebno zaštititi baš taj izdvojeni element. Bilo je odgovora koji su sadržavali

²⁴ Vidi: <http://www.nkns.rs/cyr/popis-nkns/znanja-i-veshtine-pravljenja-kajmaka>

²⁵ Forma usmenog izražavanja, predstavlja specifičan način šaljivog odnosa prema stvarnosti karakterističan za područje Zlatiborskog okruga, prisutan u usmenoj tradiciji i svakodnevnoj komunikaciji Vidi: <http://www.nkns.rs/cyr/popis-nkns/erski-humor>

²⁶ Tradicionalne gradske pesme očuvanog kontinuiteta u Vranju od druge polovine 19. veka u kojima su opevane konkretne ličnosti, mesta i događaji u gradu, ima otegnuti ritam, pevačev glas je suptilan i usmeren na sadržaj pesme, izvode se a cappella ili u vokalno-instrumentalnom aranžmanu, itd. Vidi: <http://www.nkns.rs/cyr/popis-nkns/vranjska-gradska-pesma>

²⁷ Svakodnevno jelo stočarske tradicije istočne Srbije od kukuruznog brašna i usitnjenog ovčijeg sira koji se lagano topi na vatri. Vidi: <http://www.nkns.rs/cyr/popis-nkns/belmuzh>

²⁸ Ritualno jelo iz istočne Srbije od ovčijeg mesa, praziluka i kukuruznog brašna koje se sprema 12 sati a u njegovoj pripremi učestvuje cela porodica. Vidi: <http://www.nkns.rs/cyr/popis-nkns/kuvanjanje-zhmara-zhumijar>

lakonski napisano „sve!“. Neki su ostavili prazna polja jer su ispitanici ili već bili zamoreni prethodnim odgovaranjem ili naprosto nisu imali nikakvu ideju šta tu da upišu. Poneki odgovori su navodili elemente NKN koji su već zaštićeni, poput porodične slave, kola „moravac“ (primer kola u tri) ili sviranja u frulu ili u kaval. Ipak, izdvojili smo najzastupljenije predloge za svaku od kategorija iz ukupnog zbira svih odgovora iz Srbije i dijaspore, pa je tako kolo „čačak“ bilo najčešće predlagano u prvoj kategoriji (19); u kategoriji običaja i rituala najviše su navođeni svadbeni običaji (17), mada je bilo zanimljivih predloga poput do-dola i vlaške magije; kod pitanja o narodnim zanatima i veštinama bilo je najviše razuđenih odgovora pa je teško izdvojiti posebno neki zanat, ali je možda zanimljivo pomenuti njihove predloge o zlatovezu ili pravljenju liciderskih kolača; na kraju, u polju koje se odnosilo na narodne instrumente i sviranje na njima koje bi trebalo zaštititi najviše odgovora se odnosilo na tamburu (15) i harmoniku (13). Mišljenja smo da analiza odgovora u ovoj poslednjoj kategoriji dodatno pokazuje da mladima nije sasvim jasan koncept nematerijalnog kulturnog nasleđa, te posebnosti i/ili retkosti elemenata i njihove zaštite. Ipak, smatramo značajnim to što smo im postavili takvo pitanje kroz koje su mogli da iskažu svoje ideje i shvatanje o vrednosti pojedinih običaja i praksi koje bi valjalo zaštititi.

Ishodi istraživanja

Analizirani rezultati istraživanja, iako rađeni na prigodnom uzorku ciljne grupe populacije, možda se mogu smatrati i reprezentativnim, budući da je naša pretpostavka da se ni većim uzorkom ili metodom slučajnog ili probabilističkog uzorkovanja ne bi došlo do značajnije drugačijeg rezultata. Možda bi se javile varijacije u pogledu znanja o pojedinim elementima NKN što ne bi, smatramo, bitno promenilo sliku o ukupnom nedovoljnom znanju mladih o nematerijalnom kulturnom nasleđu.

Naši ispitanici su nesumnjivo pokazali želju da saznaju/uče o „narodnoj tradiciji“, uostalom to je jedan od osnovnih razloga njihovog učlanjenja u folklorne sekcije kulturno-umetničkih društava. Pokazalo se i to da su elementi NKN-a koje najbolje razumeju i poznaju oni s kojima su se neposredno susrećali – „proživljeni“ i „opipljivi“, oni koji se čuvaju i prenose u krugu porodice i uže lokalne zajednice. To se dobro pokazalo na primerima spravljanja jela koja su regionalni specijaliteti, poput kuvanja žmara ili pravljenja cipovke ili veštine spravljanja kajmaka, što je i bio razlog da ta pitanja ne postavimo svima, vodeći računa o regionalnoj pripadnosti naših ispitanika. Stoga se može shvatiti i opravdati njihovo nepoznavanje elemenata srpske kulturne baštine s kojima nikad nisu imali dodira ili prilike da o njima nešto čuju ili ih vide. Što se tiče nekih „opštijih“ elemenata, poput kola koje se igra praktično u celoj Srbiji ili pečenja rakije šljivovice, ukupan zbir tačnih i polutačnih odgovora ipak pokazuje nešto veći nivo njihovog znanja.

Mora se, međutim, istaći činjenica da su u Nacionalnom registru NKN upisani samo oni elementi koje su predložile izvesne institucije ili pojedinci, a stručnjaci potom procenili da su vredni zaštite (up. Gavrilović i Radojičić 2019). U tom smislu zaštićeni su, uglavnom, mnogi retki običaji ili veoma usko lokalizovana znanja i veštine poput, na primer, izlivanja i paljenja ratarskih sveća koje se praktikuje u Jadru u poslednjoj nedelji vaskršnjeg posta, grnčarije koja se ručno pravi u selu Zlakusa kod Užica, crepuljarstva iz sela Rujište kod Ražnja, umeće ručnog tkanja svilenog damasta u selu Bezdán ili staparsko ćilimarstvo, pevanje uz rojenje pčela na Kosovu i Metohiji, i tako dalje. Drugim rečima, dobar deo zaštićenih elemenata nematerijalnog kulturnog nasleđa u Nacionalnom registru predstavlja *običajne raritete* koji, iako se redovno praktikuju, nisu i ne moraju biti poznati ni široj javnosti u Srbiji, a pogotovo ne mladima koji su odrasli uz četvrtu tehnološku revoluciju i uglavnom nemaju nikakvog dodira s tom tradicijom. Ili, pak, pripadnicima treće i četvrte generacije naših iseljenika koji ni ne žive u Srbiji i čiji je kontakt s nematerijalnim kulturnim nasleđem zemlje porekla sveden na porodičnu tradiciju u meri u kojoj se ona uopšte održava u zemlji useljenja, ili na sporadična znanja stečena u KUD-ovima ili na crkvenim i etničkim proslavama.

Ako je cilj Uneskovog projekta edukacija što šire populacije mladih da bi dalje održavali aktivnim takve običaje, prakse i znanja i prenosili ih budućim generacijama, uistinu se postavlja pitanje šta njima znače takvi običajni rariteti, na koji način ih oni mogu dalje prenositi i održavati „u životu“ ako s njima nemaju nikakvog kontakta ni sada, a verovatno ni ubuduće, osim ako nisu pripadnici baš tih usko lokalizovanih zajednica koje praktikuju takva posebna znanja i veštine. Čak ni pomenuti *Priručnik za edukaciju o kulturnom nasleđu* ne razmatra šta odabrati iz obilja elemenata NKN za edukaciju mladih, kako ih dugotrajno zainteresovati budući da sporadične radionice i vannastavne aktivnosti mogu biti samo informativnog karaktera, na koji način ih obučiti i pomoći im da održavaju „u životu“ nematerijalnu kulturnu baštinu onako kako je to Unesco zamislio, pritom nedostaje refleksivnost o tome koliko je to uopšte realno i izvodljivo, i da li konačno taj zadatak prepustiti samo stručnjacima bez očekivanja da to postane nekakav trajni aktivni angažman mladih, itd. Na stranu proklamovana namera da se osnaži ponos i identitet zajednica čije se prakse i znanja štite, na stranu i pitanje kojih zajednica, primedbe mnogih autora da se UNESCO-ov projekat očuvanja NKN „svodi na priredbu, da odabrani elementi na kraju postanu dio ceremonijalnih proslava i turističke ponude, ...da se rabe u prezentacijske svrhe, kao lijepe slike u katalogima ili na internetskim stranicama“ (Hameršak i Pleše 2013, 9) ili, ukratko, da se svode na ceremonijalnu, zabavnu i tržišnu funkciju (v. Hameršak 2016, 15–17), deluju sasvim opravdano.

Kada smo osmislili i preduzeli naše istraživanje nismo, iskreno, ni očekivali znatno veći nivo poznavanja elemenata NKN među mladima u Srbiji i dijaspori (imajući u vidu spisak zaštićenih elemenata!), premda nismo hteli da prejudici-

ramo nikakve zaključke, stoga nas rezultati nisu mnogo iznenadili. No, rukovo-
deći se preporukama Uneska da zaštita i briga za očuvanjem nacionalnih kultur-
nih baština i održavanjem tradicije treba da „leži“ i na mladima, smatrali smo
da je ovakvo istraživanje, pogotovo u eksploratornoj fazi, značajno i potrebno
da bi se stekla šira slika o realno postojećem znanju o NKN, o svrsi i primen-
ljivosti edukovanja mladih, uz svest o mogućnostima i realnim ograničenjima.
Dobijeni uvidi bi mogli da orijentišu buduća istraživanja i usmere dalje planove
ka edukaciji mladih u Srbiji, što bi trebalo da predstavlja, po našem mišljenju,
bitan segment budućeg rada stručnjaka zaduženih za brigu o očuvanju kulturnog
nasleđa. Štaviše, budući da problem očuvanja i zaštite NKN u migracijskim
procesima predstavlja nedovoljno istraženo pitanje ne samo u domaćoj, već i
u međunarodnoj nauci (v. Ang 2011; Naguib 2013; Amescua 2013), verujemo
da bi deo narednih istraživanja i osmišljene edukacije o izabranim (sigurno ne i
svim) elementima NKN trebalo usmeriti i ka dijaspori, ne samo ka onima koji
kako-tako prenose tradiciju u postojećim institucionalnim okvirima (KUD, cr-
kva, kulturni centri), već i ka njihovim korisnicima i članovima.

Literatura

- Amescua, Cristina. 2013. “Anthropology of Intangible Cultural Heritage and Migration: An Uncharted Field”. In *Anthropological Perspectives on Intangible Cultural Heritage*, edited by Arizpe Lourdes and Cristina Amescua, 103–20. New York: Springer.
- Ang, Ien. 2011. “Unsettling the National: Heritage and Diaspora”. In *Heritage, Memory and Identity*, edited by Helmut Anheier and Yudhishtir Raj Isar, 82–94. London: Sage.
- Bernard, Russel H. 2006. *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approach*. Landham: Altamira Press.
- Celi, Elizabeth M. and Richard E. Moore Jr. 2015. „Safeguarding Intangible Cultural Heritage Through Youth Employment and Public/Private Partnerships“. *2015 Digital Heritage*, Granada, 28 Sept.-2 Oct. 2015, 475–476, doi: 10.1109/DigitalHeritage.2015.7419555. Published by IEEE.
- Drača Muntean, Asja. 2011. „Potvrđivanje i implementacija UNESCO-ve konvencije o nematerijalnom kulturnom nasleđu u Republici Srbiji“. *Nematerijalno nasleđe Srbije* br. 1, 26–27.
- Filipović, Danijela. 2018. *Nematerijalno kulturno nasleđe Srbije*. Katalog izložbe. Etnografski muzej u Beogradu.
- Gavrilović, Ljiljana i Dragana Radojičić. 2019. „Nematerijalno kulturno nasleđe Paštrovića: bottom-up model“. U *Nematerijalna kulturna baština Paštrovića. Budućnost tradicije & Tradicija za budućnost*, Zbornik radova s međunarodne multidisciplinarnе naučne konferencije po pozivu, uredili Z. Marjanović, D. Medin i D. Sedlarević, 95–110. Petrovac na moru – Budva – Beograd.
- Hafstein, Valdimar Tr. 2013. „Pravo na kulturu: nematerijalna baština d.o.o., folklor®, tradicijsko znanje^{TM}“. U *Proizvodnja baštine. Kritičke studije o nematerijalnoj kulturi*, uredile Marijana Hameršak, Iva Pleše i Ana-Marija Vukušić, 37–63. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.

- Hafstein, Valdimar Tr. 2015. „Intangible Heritage as Diagnosis, Safeguarding as Treatment“. *Journal of Folklore Research* 52 (2–3): 281–298.
- Hameršak, Marijana. 2016. „Nematerijalna kulturna baština: pregled i provokacija“. U *Dječja knjižnica i nematerijalna kulturna baština*, uredile Grozdana Ribičić i Vesna Mihanović, 13–31. Split: Stručna izdanja GKMM.
- Hameršak, Marijana i Iva Pleše. 2013. „Uvod u proizvodnju baštine“. U *Proizvodnja baštine. Kritičke studije o nematerijalnoj kulturi*, uredile Marijana Hameršak, Iva Pleše i Ana-Marija Vukušić, 7–28. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Harrison, Rodney. 2013. *Heritage. Critical Approaches*. London and New York: Routledge.
- Kraus, Antoni. 2011. „Konvencija o zaštiti nematerijalnog kulturnog nasleđa iz 2003. godine: izazovi i perspektive“. *Nematerijalno kulturno nasleđe*, br. 1, 10–14.
- Kuutma, Kristin. 2012. „Between Arbitration and Engineering Concepts and Contingencies in the Shaping of Heritage Regimes“. U *Heritage Regimes and the State*, edited by Regina F. Bendix, Aditya Eggert and Arnika Peselammn, 21–36. Göttingen Studies in Cultural Property, Volume 6. Universitätsverlag Göttingen.
- Kuutma, Kristin. 2016. „From Folklore to Intangible Heritage“. U *A Companion to Heritage Studies*, First Edition, edited by William Logan, Máiréad Nic Craith, and Ullrich Kockel, 41–54. John Wiley & Sons, Inc.
- Lukić Krstanović, Miroslava. 2016. „Implementacija nematerijalnog kulturnog nasleđa kroz mrežu lokalne, akademske zajednice i administracije“. U *The Contribution of UNESCO Member States of South-Eastern Europe to the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: A Jubilee Edition Dedicated to the 70th Anniversary of UNESCO*, priredila Miglena Ivanova, 229–238. Sofia: Regional Centre for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in South-Eastern Europe under the auspices of UNESCO.
- Madgin, Rebecca, David Webb, Pollyanna Ruiz and Tim Snelson. 2016. *Engaging youth in cultural heritage: time, place and communication*. Project Report. Youth and Heritage. Dostupno na: <http://www.youthandheritage.com/about-the-project>.
- Milić, Vojin. 1965. *Sociološki metod*. Beograd: Nolit.
- Naguib, Saphinaz-Amal. 2013. “Museums, Diasporas and the Sustainability of Intangible Cultural Heritage”. *Sustainability* 5 (5):2178–2190. doi: 10.3390/su5052178.
- Nikolić, Aleksandra, Kati Nurmi and Mariola Andonegui. 2019. *Heritage Hubs Manual For Cultural Heritage Education*. Urban Development Centre (UDC), Association for Cultural Heritage Education in Finland (AHEF) and Fundación San Millán de la Cogolla (FSMC). Dostupno na: <https://heritagehubs.eu/wp-content/uploads/2020/03/HH-Manual-Ingles-Web-rev2.pdf>
- Rašić, Miloš. 2017. „Jugoslovenski/srpski klubovi u Beču u istorijskom kontekstu“. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* LXV (3): 687–703. DOI: <https://doi.org/10.2298/GEI1703687R>
- Taherdoost, Hamed. 2016. „Sampling Methods in Research Methodology; How to Choose a Sampling Technique for Research“. *International Journal of Academic Research in Management (IJARM)* 5 (2): 18–27. Dostupno na: <https://www.researchgate.net/publication/319998246>
- Vučinić-Nešković, Vesna. 2014. *Metodologija terenskog istraživanja u antropologiji. Od normativnog do iskustvenog*. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.

Dragana Antonijević

Department of Ethnology and Anthropology,
Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Serbia

Miloš Rašić

The Institute of Ethnography SASA, Belgrade, Serbia

Ana Banić Grubišić

Institute of Ethnology and Anthropology,
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

*How (Un)Aware are Young People in Serbia and the Diaspora of
Serbia's Intangible Cultural Heritage?*

This paper is the result of work on the project “A Study of Awareness and Preservation of Intangible Cultural Heritage Among Young People in Serbia and the Diaspora” carried out in 2019. In view of the UNESCO recommendations that young people should be educated about the importance of cultural heritage as they are the key population in the process of its further preservation, the project was conceived with the aim of conducting a survey on the awareness of young people in Serbia and the diaspora of elements of intangible cultural heritage (ICH) protected in the National Register of ICH of the Republic of Serbia. A target group for the study was selected using the technique of nonprobability sampling, composed of a convenience sample of young people who are members of cultural societies in Novi Sad, Zrenjanin, Užice, Kraljevo and Niš, and also of third-generation Serbian immigrants in Vienna, Paris and Calgary who are members of Serbian cultural societies in these cities. Taking into account the fact that in cultural societies certain elements of ICH are practiced and learned, the hypothesis was that the target group would serve as a good indicator of the degree of awareness of protected elements of ICH on the national list, as most protected elements constitute rare customs. Related to this is the fundamental analytical question, namely, who does the ICH National List serve and who should be aware of the protected rare elements of intangible cultural heritage, to what degree and why. The research instrument used was a questionnaire with open-ended questions, and the data thus collected were consequently supplemented through interviews. Ten elements were selected from the ICH National List. 66 completed questionnaires were collected, 33 from Serbia and 33 from the diaspora. An analysis of the replies suggests that the degree of awareness among young people of ICH is relatively low.

Key words: intangible cultural heritage, young people, Serbia, diaspora, cultural societies, National Register of ICH of Serbia

À quel point les jeunes en Serbie et dans la diaspora (ne) connaissent le patrimoine culturel immatériel de Serbie?

L'article représente le résultat d'un travail sur le projet „Étude de la connaissance et de la préservation du patrimoine culturel immatériel auprès des jeunes en Serbie et dans la diaspora“ réalisé au cours de l'année 2019. Compte tenu des recommandations de l'UNESCO selon lesquelles il est nécessaire d'éduquer les jeunes sur l'importance du patrimoine culturel étant donné l'importance décisive de cette population dans les processus de sa soutenabilité future, le projet est conçu avec l'intention d'organiser un questionnement informatif concernant les connaissances des jeunes en Serbie et dans la diaspora des éléments protégés du patrimoine culturel immatériel du Registre national du PCI de la République de Serbie. C'est par la technique d'échantillonnage non probabiliste que pour la recherche a été choisi le groupe cible, représenté par un échantillon approprié de jeunes, membres des associations culturelles et artistiques à Novi Sad, Zrenjanin, Užice, Kraljevo, Niš, ainsi que ceux de la troisième génération des immigrants serbes à Vienne, Paris et Calgari, membres des organisations culturelles et artistiques de là-bas. Compte tenu du fait que dans les associations culturelles et artistiques sont pratiqués et enseignés des éléments particuliers du PCI, l'hypothèse de départ a été que ce groupe cible servirait comme un bon indicateur sur les (non) connaissances des jeunes concernant les éléments protégés du PCU de la liste nationale, d'autant plus que la plupart des éléments protégés sont des raretés coutumières. De là découle aussi la principale question analytique, à savoir à qui sert la liste nationale du PCI et qui est censé connaître, à quel point et pourquoi, les éléments protégés du patrimoine culturel immatériel. L'instrument de recherche a été un questionnaire à réponses ouvertes, et les données obtenues de cette manière ont été complétées plus tard par des interviews. De la Liste nationale du PCI dix éléments ont été choisis. 66 questionnaires remplis ont été rassemblés dont 33 de Serbie et 33 de la diaspora. L'analyse des réponses a montré que le niveau des connaissances des jeunes sur le PCI est à un niveau relativement bas.

Mots clés: patrimoine culturel immatériel, jeunes, Serbie, diaspora, associations culturelles et artistiques, Registre national du PCI de Serbie

Primljeno / Received: 4.09.2020.

Prihvaćeno / Accepted: 21.09.2020.